

Wypożyczanie międzybiblioteczne we Francji ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek uniwersyteckich: od dokumentów papierowych do wirtualnych

Maria Stachnik

Biblioteka Neofilologii - Sekcja Romańska. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Streszczenie

W artykule podjęto próbę przedstawienia funkcjonowania wypożyczalni międzybibliotecznych we Francji. Kontekst i problematyka związane z powstawaniem i rozwojem tego typu usług zmusiły współczesne władze biblioteczne do podjęcia działań prowadzących do zapewnienia czytelnikom szerszego i łatwiejszego dostępu do zasobów bibliotek z całego świata. Postępująca wraz z rozwojem techniki i elektroniki ewolucja nośników informacji od papierowych po elektroniczne dostarczyła wiele nowych możliwości, ale także problemów, których rozwiązanie wpłynęło na organizację i działalność francuskich wypożyczalni międzybibliotecznych, realizujących zamówienia odbiorców krajowych i zagranicznych.

Słowa kluczowe

biblioteki francuskie, wypożyczenia międzybiblioteczne, organizacja, zarządzanie, biblioteki wirtualne, dostarczanie dokumentów

Wprowadzenie

Ułatwienie obiegu dokumentów, udostępnianie ich oraz dzielenie się wiedzą w nich zawartą są elementami, które stanowią podstawę działalności wypożyczalni międzybibliotecznych. We Francji ta sfera działalności bibliotek przechodziła wiele etapów, które wpłynęły na organizację i funkcjonowanie oddziałów wypożyczeń we wszystkich typach bibliotek. Jednak zawsze u podstaw tej usługi głównym celem było i jest zaspokojenie oczekiwań bardzo zróżnicowanych grup czytelników. Troska o użytkownika, pomoc w docieraniu do dokumentów, chęć dzielenia się zasobami z czytelnikami w kraju, jak i poza jego granicami to zadania realizowane przez wypożyczalnie międzybiblioteczne. Przedmiotem artykułu jest przedstawienie w zarysie podstaw organizacyjnych tej formy działalności francuskich bibliotek od połowy XIX w. do czasów współczesnych.

1 *Wypożyczanie międzybiblioteczne we Francji ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek uniwersyteckich: od dokumentów papierowych do wirtualnych*, Maria Stachnik, Biblioteka Neofilologii - Sekcja Romańska. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Historia francuskich wypożyczeń międzybibliotecznych w zarysie

Pierwszą notatkę o wypożyczaniu międzybibliotecznym znajdziemy w jednym z oficjalnych dzienników francuskich z 1871 r. [1]. W 1895 roku Francuska Biblioteka Narodowa wyraziła zgodę na wysyłkę do Saint-Petersburga manuskryptu sanskryckiego. W roku 1897 odnotowano 150 wypożyczeń międzybibliotecznych francuskich manuskryptów za granicę, dostarczanych w formie przesyłek pocztowych [2].

Okólnik do uchwały z 20 listopada 1886 r. Ministra Edukacji, dotyczący regulaminu bibliotek uniwersyteckich, mówi po raz pierwszy o wypożyczaniu książek z biblioteki do biblioteki [3]. Ustawa ta, tak bardzo inspirująca i niezbędna w badaniach naukowych, przyczyniła się do wymiany zapytań o wzajemne udostępnianie zbiorów między bibliotekami uniwersyteckimi we Francji.

Na początku XX w. tylko cztery uniwersytety: Sorbona, Biblioteka Wydziału Medycznego, Biblioteka Uniwersytetu w Dijon i Lille prowadziły zagraniczne wypożyczenia międzybiblioteczne. Ogromna biblioteka w Strasburgu [4] znajdowała się wówczas poza terytorium Francji.

Wtórny efekt ustawy, w bibliotekach uniwersyteckich uczestniczących w wypożyczeniach międzybibliotecznych, stała się konieczność opracowywania co roku alfabetycznej Listy Nowych Nabytków [5].

W trosce o cenne woluminy nadzór nad wypożyczeniami za granicę sprawował Minister Edukacji, który zatwierdzał wysyłanie wszystkich manuskryptów. Jednocześnie wzrastała liczba zamówień na pozycje drukowane. Francuska Biblioteka Narodowa zdecydowała się na wprowadzenie ograniczeń w tym zakresie i udostępnianie tylko dubletów. Jeden z wyznaczonych oddziałów Ministerstwa Edukacji zajmował się ekspedycją zamawianych manuskryptów oraz druków i to z niego wyłonił się w późniejszym okresie Centralny Oddział Wypożyczeń [6]. Nie ułatwiło to wcale rozwoju wypożyczalni międzybibliotecznych. Uczeni francuscy, zwłaszcza Leopold Delisle [7] podjęli w 1889 r. wysiłki, by bezpośredni nadzór nad wypożyczeniami przejęły biblioteki z poszczególnych krajów. Ukoronowaniem tych starań było postanowienie z 24 grudnia 1901 r. [8], które upoważniało duże biblioteki publiczne Paryża oraz biblioteki uniwersyteckie do bezpośredniego, wzajemnego wypożyczania wspomnianych dokumentów.

Dopiero w 1927 r. zasady wypożyczeń międzybibliotecznych za granicę zostały ostatecznie uregulowane prawnie [9]. Przeniesiony do Biblioteki Narodowej od 1922 r. Centralny Oddział Wypożyczeń, któremu przyznano francyzę pocztową, był zobowiązany do nadzorowania wszystkich wypożyczeń druków i manuskryptów. Te ostatnie objęte były szczególną opieką Centralnego Oddziału Wypożyczeń i ambasad krajów wypożyczających. Druki były udostępniane bezpośrednio z biblioteki wypożyczającej do biblioteki zamawiającej.

Następne rozporządzenie z 12 grudnia 1935 r. [10] dotyczące wypożyczeń międzybibliotecznych znalazło się w zapisie Karty Bibliotek i obowiązuje we Francji do dzisiaj [11]. Przyznało bibliotekom szersze uprawnienia w tym zakresie i pozwoliło na swobodną wymianę korespondencji na temat udostępniania pozycji drukowanych między zainteresowanymi stronami. Dzięki tej ustawie Francja dołączyła do pozostałych krajów Europy Zachodniej, w których wypożyczenia międzybiblioteczne funkcjonowały od dawna i były praktykowane w szerokim zakresie.

Zadania Centralnego Oddziału Wypożyczeń, uregulowane ustawą, zostały ograniczone do sprawowania nadzoru nad wypożyczaniem manuskryptów i cennych dzieł za granicę. Na takie rozwiązania złożyło się wiele powodów. Pierwszym z nich była obawa bibliotek francuskich przed angażowaniem się w międzynarodowe wypożyczenia międzybiblioteczne, podczas gdy wymiana między bibliotekami w kraju dopiero zaczynała się rozwijać. Drugim były opłaty pocztowe, które musiały ponosić bezpośrednio biblioteki miejskie oraz fakt, że wypożyczenia poprzez Centralny Oddział Wypożyczeń były objęte francyzą. Nie było możliwości zwrócenia się do innej instytucji, która byłaby w stanie skutecznie kierować zapytaniami dotyczącymi zamawianych pozycji. Dopiero rozporządzenie warszawskie z 1936 r. [12], mające charakter międzynarodowy, zalecało tworzenie centralnych oddziałów wypożyczeń międzynarodowych.

Francuskie wypożyczalnie międzybiblioteczne po drugiej wojnie światowej

Biblioteka Narodowa Francji, respektująca ustawę warszawską i posiadająca najbogatsze zbiory w tym kraju, stała się po drugiej wojnie światowej instytucją, do której kierowano prośby o wypożyczenia międzynarodowe. Ograniczenie wypożyczeń za granicę tylko do dubletów zmuszało osoby odpowiedzialne za realizację zamówień do przekazywania ich do bibliotek, który mogły je sfinalizować.

Przełomowym momentem w działalności większości oddziałów wypożyczeń było pojawienie się fotokopiarek na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego stulecia [13]. Od tego czasu usługi reprograficzne ułatwiły pracę nie tylko oddziałom wypożyczalni międzybibliotecznych, ale i czytelnikom ubiegającym się o dostęp do różnego rodzaju dokumentów.

Kolejnym etapem w funkcjonowaniu międzybibliotecznych oddziałów udostępniania było pojawienie się w latach 70. mikrofilmów i faksów. Te ostatnie pozwalały na równoczesne kopiowanie i przesyłanie zamawianych pozycji.

Pojawienie się Internetu na początku lat 90. (w szczególności WEB), pozwoliło na udostępnianie dokumentów za pośrednictwem oddziałów PEB (Prêt entre bibliothèques - Wypożyczalnie międzybiblioteczne) [14], utworzonych przy większości bibliotek. Usługa ta musiała uwzględniać wszystkie zagadnienia związane z elektronicznym dostępem do zamawianych materiałów, który stał się możliwy dzięki dematerializacji nośników.

Udostępnianie i wypożyczenia między bibliotekami francuskimi i zagranicznymi

We Francji od lat wypożyczenia międzybiblioteczne oparte były i są na czterech rodzajach działalności [15] tym zakresie:

- wypożyczaniu manuskryptów,
- wypożyczaniu i wymianie zasobów między bibliotekami uniwersyteckimi,
- wypożyczaniu z bibliotek regionalnych, departamentów i miejskich,
- wypożyczaniu zapewnianemu przez Centralny Oddział Wypożyczeń.

Każda z tych grup wypożyczających i udostępniających wypracowała zasady i zwyczaje, zachowując daleko posuniętą niezależność.

Wypożyczanie manuskryptów

Udostępnianie manuskryptów, dokonywane obligatoryjnie za pośrednictwem Centralnego Oddziału Wypożyczeń Biblioteki Narodowej, przechodziło różne fazy. Od wypożyczania i wysyłania oryginałów za granicę do wysyłania kopii cennych pozycji w postaci mikrofilmów lub w formie cyfrowej. Dzięki zmianom technologii bibliotecznych w ciągu ostatnich 80 lat ograniczono możliwość uszkodzenia wypożyczanych zasobów i wydatki związane z ich ekspedycją. Zapewniono dostęp do poszukiwanych materiałów każdemu czytelnikowi zarówno z terenu Francji, jak i z zagranicy.

Poprzez Centralny Oddział Wypożyczeń francuskie biblioteki, niezależnie od ich rodzaju, udostępniają swoje cenne zasoby Bibliotece Narodowej nie tylko w celach naukowych. Część bibliotek przesyła cenne manuskrypty do Instytutu Badań i Historii Tekstów BNF, by zweryfikować stan fizyczny dzieł, a w razie potrzeby, by poddać je renowacji lub zeskanować, a następnie upublicznić. Starania nakierowane na czytelnika zagranicznego miały na celu przede wszystkim skrócenie czasu realizacji zamówienia i wysyłki tych pozycji.

Wypożyczenia między bibliotekami uniwersyteckimi

We Francji do bibliotek uniwersyteckich zaliczanych jest 350 centralnych jednostek organizacyjnych, takich jak: główna biblioteka uniwersytecka, biblioteki międzyuczelniane i centra dokumentacyjne [16] oraz biblioteki 60 instytutów naukowych i badawczych. W tym zestawieniu wzięto pod uwagę biblioteki centralne tych instytucji. Każda z nich może mieć kilka bibliotek wydziałowych i tzw. bibliotek stowarzyszonych. Oddział Wypożyczeń funkcjonuje w każdej z nich i świadczy usługi związane z wypożyczaniem międzybibliotecznym w kraju i za granicę.

Biblioteki uniwersyteckie we Francji posługiwały się do końca ubiegłego wieku znormalizowanymi drukami zamówień do wypożyczania międzybibliotecznego o wymiarach 13,3 cm x 21 cm [17]. Na pierwszej stronie u góry w nagłówku umieszczano dane zamawiającego, na odwrocie zazwyczaj w 36 polach można było umieścić dane oddziałów bibliotek uniwersyteckich, bądź instytutów naukowych zajmujących się udostępnianiem zbiorów, bądź też opisy z katalogów zbiorowych książek czy czasopism. Zamówienie było przekazywane z biblioteki do biblioteki zgodnie z wytycznymi zamawiających lub zgodnie z położeniem geograficznym bibliotek udostępniających dane pozycje.

Niezależnie od rodzaju zamówienia (krajowe czy zagraniczne) okres oczekiwania na realizację był dość długi z uwagi na konieczność zabezpieczenia przesyłki. Jeżeli zamawiane pozycje znajdowały się w tzw. katalogu z Montpellier [18] oraz funkcjonującym w formie papierowej C.C.O.E (Catalogue des ouvrages étrangers - Katalog utworów i czasopism zagranicznych, utworzony w 1952 r.) [19] lub w jednym z dwóch katalogów czasopism: IPPEC (Inventaire Permanent des Périodiques Étrangers en Cours - powstały w 1953 r.) i RPPPF (Répertoire de la Presse et des Publication Périodique Française - rok powstania 1958) [20], odnajdywano szybciej zamawianą pozycję, a czas realizacji zamówień ulegał skróceniu.

Biblioteki miejskie i wypożyczenia międzybiblioteczne

Biblioteki miejskie we Francji dysponowały różnymi danymi dotyczącymi swoich zbiorów. Nie zawsze dostępne były wszystkie źródła informacji, czasami zapytania o wypożyczenia były niekompletne. Często także zlecano wypożyczenia Centralnemu Oddziałowi, unikając w ten sposób brania odpowiedzialności za udostępniane zbiory i koszty związane z wysyłaniem, zwłaszcza za granicę.

Centralny Oddział Wypożyczeń i paryskie instytucje nauki

Centralny Oddział Wypożyczeń CNP (Centre National du Prêt) był i jest pośrednikiem wypożyczeń międzybibliotecznych na terenie Francji, jak i poza jej granicami. Aktywizowanie różnego typu bibliotek związane z zapytaniami o wypożyczenia i ich realizacją było jednym z ważniejszych zadań tej instytucji.

W latach pięćdziesiątych XX w. z inicjatywy Centralnego Oddziału Wypożyczeń utworzono Wspólną Kartotekę [21], gdzie regularnie rejestrowane były dane dotyczące wszystkich dzieł francuskich, które stanowiły obiekt badań oraz opis ich rezultatów. Znalazły się tam także notatki z katalogu w Montpellier, których dane według klasyfikacji alfabetycznej zostały wykorzystane i zrealizowane. Katalog ten zawiera także dane wszystkich pozycji w Bibliotece Narodowej Francji będących dubletami, które mogły być udostępniane. Zawarte w katalogu informacje obejmowały dane dotyczące miejsca wydania i wskazywały, w której bibliotece wydawca je zdeponował.

Ułatwiało to pracę Centralnego Oddziału Wypożyczeń, gdyż mógł on adresować zamówienia do konkretnych bibliotek, które mogły je realizować. W celu usprawnienia realizacji zamówień stworzono biuletyn badań naukowych, nazywany zieloną kartą [22]. Zawierał on dane dotyczące najbardziej poszukiwanych pozycji i był przesyłany do ponad 110 instytucji we Francji. Najistotniejszą rolę w tej działalności pełniły biblioteki z terenu Paryża, a zwłaszcza Biblioteka Narodowa Francji, biblioteki Uniwersytetu Paryskiego wraz z biblioteką Saint-Geneviève, de l'Arsenal, Mazarine oraz biblioteka Instytutu Francuskiego. Różnorodność zasobów oferowana przez Centralny Oddział Wypożyczeń, łącznie ze zbiorami biblioteki utworzonej przy Krajowym Centrum Badań Naukowych (CNRS) [23], obejmowała wszystkie dyscypliny naukowe.

Wypożyczenia między bibliotekami francuskimi różnego rodzaju, były realizowane w latach 60. ubiegłego stulecia za pośrednictwem Centralnego Oddziału Wypożyczeń, który rejestrował wypożyczane zasoby i ponosił koszty ich wysyłki. W taki sam sposób wypożyczano pozycje za granicę. Jednak w tym wypadku wypożyczenia ograniczano do krajów sąsiednich (w 1946 r. mogło korzystać z tej usługi tylko 7 krajów, w 1951 r. - 15, a w 1963 r. już 24) [24]. W tym okresie kontakty z bibliotekami znajdującymi się poza Europą ograniczono do bibliotek narodowych i uniwersyteckich.

Brak kompletnych katalogów w bibliotekach oraz funduszy na wysyłanie zamawianych pozycji, utrudniony obieg informacji ograniczony do wymiany korespondencji lub do kontaktów służbowych z pracownikami bibliotek, a także niedokładne dane na zamówieniach wydłużały okres realizacji zamówień krajowych i zagranicznych. Przyczyniał się do tego także brak możliwości indywidualnego rozpatrywania każdego zamówienia.

Modernizacja francuskich bibliotek

Lata 70. i 80. ubiegłego stulecia to okres modernizacji francuskich bibliotek. W 1975 r. w Bibliotece Narodowej Francji wprowadzono teleks. Nowe urządzenie przyspieszyło przekazywanie zamówień oraz ich realizację. Tuż po wprowadzeniu teleksu rozpoczęto elektroniczny przekaz danych, którym objęto wszystkie rodzaje bibliotek. W tym samym czasie, założone w 1964 r. ADBS (Association des professionnels de l'information et de la documentation - Stowarzyszenie Profesjonalistów Informacji i Dokumentacji) [25], kładło nacisk na stworzenie wspólnej dokumentacji z wykorzystaniem tej, jaka do tego czasu została opracowana. W celu realizacji tego zadania zaproponowano, by najlepsze i dysponujące najbogatszymi zbiorami biblioteki uniwersyteckie, wyspecjalizowane we wskazanej dziedzinie nauki, uzupełniły swoje kolekcje, a następnie zostały zobligowane do opracowania podstawowej dokumentacji dostępnej na terenie całego kraju. Efektem tej współpracy jest powstała w 1994 r. ABES (Agence Bibliographique de l'Enseignement Supérieur - Agencja Bibliograficzna Szkolnictwa Wyższego) [26], która rejestruje i lokalizuje zasoby francuskich bibliotek szkół wyższych, umożliwia dostęp do katalogów bibliograficznych, baz danych i dokumentów.

W 1981 r. Minister Szkolnictwa Wyższego, chcąc uzdrowić narodową politykę zakupów (nabytków), powołał CADIST (Centre d'acquisition et de diffusion de l'information scientifique et technique - Centrum akwizycji i rozpowszechniania informacji naukowej i technicznej) [27], składające się z dziesięciu bibliotek, do którego później dołączyły inne biblioteki. Misją tej instytucji było planowanie zakupów i nadzór nad tym, by choć jedna z bibliotek należących do CADIST otrzymała egzemplarz zamawianej pozycji. Udostępnianie posiadanych dokumentów poprzez wypożyczanie oryginału lub robienie fotokopii czy mikrofilmów wpisane było w tą działalność. Co roku organizacja otrzymywała specjalną dotację na zakup książek krajowych i zagranicznych. Każda z należących do niej bibliotek miała za zadanie udostępniać listę nabytków wszystkim członkom, nim zostały one pożyczone poprzez wypożyczalnię międzybiblioteczną. Z danych CADIST, wyposażonego w telexy i elektroniczny przekaz wiadomości, korzystał Centralny Oddział Wypożyczeń Międzybibliotecznych, który dzięki tym urządzeniom mógł realizować zamówienia w ciągu 24 godzin.

W tym okresie na terenie Francji największą liczbę zamówień realizowały dwie instytucje: CNRS i CNP (Centre National de Prêt - Narodowe Centrum Wypożyczeń; zamknięte w 1996 r.) [28]. CNP, podlegające Bibliotece Narodowej, spełniało misję wypożyczania za granicę wszystkich dokumentów opublikowanych we Francji lub napisanych po francusku, a także zapewniało we Francji dostęp do wszystkich dokumentów w języku francuskim. Pełniło również rolę narodowego depozytu, gdyż BNF przekazywała do niego egzemplarz wszystkich periodyków i monografii, jakie otrzymywała. Wprowadzona od 1995 r. cyfryzacja BNF utworzyła drogę nowym formom komunikacji między bibliotekami i pozwoliła na gromadzenie zasobów w postaci cyfrowej.

Od 1990 r. Internet i WEB [29] zrewolucjonizowały pojęcie biblioteki. Przestała ona być miejscem gromadzenia zasobów tylko w formie fizycznej i przeniosła je częściowo początkowo na różnego rodzaju nośniki elektroniczne, by w końcu posadzić je w chmurze. Nadal jednak biblioteki pozostały pośrednikami między czytelnikiem a gromadzonymi zasobami oraz zawartą w nich ogromną ilością informacji [30]. Problemem pozostała ilość i koszt gromadzonych pozycji. Biblioteki zmuszone zostały do analizowania wysokości środków przeznaczonych na zakup i udostępnianie zbiorów. Nakłady ponoszone na udostępnianie informacji, zwłaszcza naukowej, paradoksalnie zwiększa fakt, że możliwości publikowania tych dokumentów stały się powszechnie dostępne.

W tym gąszczu przepisów autorzy oraz wydawcy walczyli i walczą o swoje dochody z praw autorskich, które jest niezwykle trudno egzekwować i kontrolować. Udostępnianie fotokopii i elektroniczny dostęp do dokumentów wymusiły wprowadzenie odpłatności za ich przesyłanie.

PEB i PIB - Wypożyczalnie Międzybiblioteczne

We Francji działają dwa rodzaje instytucji zajmujących się wypożyczaniem i pożyczaniem zasobów: PEB i PIB. Sieć PEB (Prêt Entre Bibliothèques - Wypożyczalnie Międzybiblioteczne) podlega Ministerstwu Edukacji Narodowej i jest zarządzana przez ABES (Agence bibliographique de l'enseignement supérieur - Agencję Bibliograficzną Szkolnictwa Wyższego). Podlega jej Sudoc (katalog bibliotek szkół wyższych, czyli uniwersytecki system dokumentacji) [31]. Oprogramowanie katalogu Win IBW umożliwia aplikacja SUPEB [32] do wypożyczeń międzybibliotecznych. W sieci jest 336 bibliotek szkolnictwa wyższego i instytutów badawczych należących do Sudoc.

Instytut de l'Information Scientifique et Technique (INST - Instytut Informacji Naukowej i Technicznej) [33], będący częścią CNRS oraz narodowa sieć bibliotek uniwersyteckich ABES to główne ogniwa zarządzające i gromadzące dokumentację naukową we Francji. Biblioteki należące do tych instytucji gromadzą dokumenty, a ich udostępnianiem i wypożyczaniem zarezerwowanym dla naukowców zajmują się oddziały wypożyczeń funkcjonujące w tych bibliotekach. Z jednej strony pożyczają i wypożyczają dokumentację papierową (opracowania, rozprawy naukowe, doktorskie), z drugiej zaś zajmują się wypożyczaniem materiałów odtwarzanych (np. fotokopie, pliki cyfrowe artykułów naukowych lub rozdziałów różnych prac). PEB za pomocą wspólnych katalogów zapewniają zdalny dostęp do zasobów bibliotek uniwersyteckich, szkół wyższych i instytutów badawczych.

Dane odnoszące się do działalności PEB co roku publikuje się w rocznikach francuskich bibliotek uniwersyteckich i są one wynikiem statystyki prowadzonej za pomocą Enquête Statistique Générale des Bibliothèques Universitaire (ESGBU - Ogólna Ankieta Statystyczna Bibliotek Uniwersyteckich). Dostarczone informacje odnoszą się do ilości wysyłanych zapytań o udostępnianie dokumentów oraz zrealizowanych zamówień.

Kontrolowanie ilości wypożyczanych i pożyczanych dokumentów ułatwiają, opisane powyżej, wspólne katalogi oraz zintegrowane systemy biblioteczne, które rejestrują te dane w sposób automatyczny. Obiegiem dokumentów, w sensie ich dostarczania i gromadzenia, zajmują się dwie komórki wyłonione w strukturze CADIST - PEB dokumenty papierowe; druga FDD (Fourniture de documents à distance - zdalne dostarczanie dokumentów) [34] zajmuje się dostarczaniem dokumentacji naukowej drogą elektroniczną poprzez WEB i w formie cyfrowej.

Zintegrowanie zasobów cyfrowych czasopism bibliotek uniwersyteckich we Francji powierzono konsorcjum COUPERIN (Konsorcjum instytucji uniwersyteckich i instytutów naukowych ds. dostępu do publikacji cyfrowych) [35], które może dokonywać także ich zakupu. Jeżeli nie ma wersji elektronicznej druków papierowych, sieć kontaktuje się z księgarniami i bibliotekami. Zakup książek elektronicznych może być dokonywany poprzez subskrypcje jednej lub wielu kolekcji akademickich, zakup krótkoterminowy lub zakup tytułów do archiwizacji wieczystej.

Wzrost cen czasopism naukowych doprowadził do utworzenia Otwartych Archiwów (Open Archive Initiative), które stanowią rezerwar danych stworzony przez uniwersytety i instytuty naukowe, w którym zdeponowane są prace nauczycieli akademickich i badaczy. Można do nich dotrzeć poprzez wyszukiwarki [36]. Od wielu lat trudno jest mówić o wypożyczaniu międzybibliotecznym książek. Zostało ono zastąpione sprzedażą fotokopii. Coraz częściej wskazuje się na konieczność dostarczania dokumentów, którego podstawą jest reprodukcja, a nie o wypożyczanie [37].

Druga sieć wypożyczalni międzybibliotecznych to PIB (Prêt Inter-bibliothèques). Podlega ona Ministerstwu Kultury i Komunikacji i jest pilotowana przez Bibliotekę Narodową, która korzysta z CCFr (Catalogue collectif de France - Wspólnego Katalogu Francuskiego) [38], otwartego w 1998 r. z inicjatywy Ministerstwa Kultury i FFCB (Fédération Française de coordination entre bibliothèques-Feferacja) [39]. Katalog dysponuje interfejsem Web pozwalającym bibliotekom należącym do niego na składanie zamówień online oraz na udzielanie odpowiedzi na zadawane pytania. Do sieci należy 196 bibliotek, przede wszystkim publicznych. Przy PIB działa usługa FDD (Fournitur de document à distance - zdalne dostarczanie dokumentów).

Bibliothèque Nationale de France zgodnie ze swoją misją statutową zapewnia dostęp do zasobów narodowych i między innymi pozwala na „przeszukiwanie danych przy użyciu najnowszych technologii komunikacyjnych” [40]. Gallica - największa biblioteka cyfrowa we Francji - spełnia to zadanie. Zawiera ona ponad milion dokumentów, do których prawa autorskie wygasły. Materiały te pochodzą z zasobów Biblioteki Narodowej i bibliotek partnerskich. Na platformach 12 e-dystrybutorów biblioteka cyfrowa oferuje także dostęp do publikacji objętych prawem autorskim. Społeczności terytorialne (regiony, departamenty, gminy) uczestniczą w cyfryzacji wspieranej przez MCC (Minister de la Culture et de la Communication).

Sieci PEB i PIB zostały połączone, w wyniku czego 188 bibliotek PIB uczestniczy w wymianie informacji realizowanej wspólnie z PEB poprzez Catalogue Collectif de France (Wspólny Katalog Francuski).

Wypożyczalnie międzybiblioteczne - czy jeszcze istnieją?

To pytanie nurtuje współczesnych bibliotekarzy francuskich. PEB lub PIB były i są teoretycznie tylko usługą przeznaczoną do kompletowania zasobów i uzupełniania braków poprzez wypożyczanie (to w wypadku książek papierowych) lub zakup fotokopii (najczęściej w przypadku czasopism) z innej biblioteki lub instytucji. Wypożyczalnie międzybiblioteczne realizują to zadanie w zakresie narodowym i międzynarodowym. Biblioteka wypożyczająca określa, czy dokumenty mają być dostępne na miejscu w czytelni biblioteki, do której są przesyłane, czy też mogą być wypożyczone czytelnikowi.

We Francji podział na wypożyczalnie międzybiblioteczne PIB (biblioteki publiczne) i PEB (biblioteki uniwersyteckie i szkolnictwa wyższego) powoli zaciera się z powodu zintegrowania tych dwóch sieci.

Określenie PEB jest obecnie bardziej rozpowszechnione i jest częściej używane przez bibliotekarzy oraz użytkowników francuskich.

Działalność PEB opiera się głównie na udostępnianiu katalogów bibliotecznych oraz prezentowaniu szerokiego wachlarza usług każdej z bibliotek (np. wypożyczanie na zewnątrz, konsultacje na miejscu, możliwość fotokopii, wypożyczanie za granicę). Najważniejszym obecnie katalogiem jest bez wątpienia RNBCD (Répertoire National des Bibliothèques et Centres de Documentation - Narodowy Katalog Bibliotek i Centrów Dokumentacji). Wchodzi on w skład Wspólnego Katalogu Francuskiego (CCFr).

Utworzenie Wspólnego Katalogu Francuskiego jest wynikiem współpracy między bibliotekami i centrami dokumentacji. Na stronie Biblioteki Narodowej możliwy jest dostęp do katalogu, który pozwala na zlokalizowanie dokumentów poszukiwanych przez czytelników. Zawiera on dane z 5000 bibliotek i centrów dokumentacji wszystkich rodzajów instytucji związanych z gromadzeniem, opracowywaniem oraz udostępnianiem różnego rodzaju dokumentów. Przede wszystkim jest narzędziem pozwalającym na lokalizację ponad 15 milionów dokumentów zgromadzonych w Bibliotece Narodowej Francji oraz w największych bibliotekach miejskich, uniwersyteckich czy specjalistycznych.

Zintegrowany z CCFr Sudoc pozwala poprzez Web na lokalizację i dostęp do wszystkich rodzajów dokumentów zgromadzonych w bibliotekach szkół wyższych. Katalog wyposażony w elektroniczny zintegrowany system przeszukiwania danych, oferuje użytkownikom możliwość dotarcia do pełnego tekstu oraz bezpośredniego składania zamówienia na wypożyczenia (PEB). Zapewnia personelowi bibliotek narzędzia pozwalające na zminimalizowanie nakładów pracy związanej z opracowaniem zbiorów i z zarządzaniem wypożyczalnią międzybiblioteczną.

Base Patrimoine (Baza Dziedzictwa Narodowego) pozwala na uzyskanie informacji o starych lub lokalnych zasobach 60 bibliotek miejskich i specjalistycznych.

Formy udostępniania i korzystania z dokumentów są ściśle określone przez każdą z bibliotek i obejmują usługi darmowe oraz płatne.

Podsumowanie

Nowe technologie informacyjno-komunikacyjne doprowadziły do wykształcenia nowej generacji użytkowników bibliotek, których mniej interesują zbiory tradycyjne. Niecierpliwi czytelnicy, oczekujący natychmiastowej realizacji zamówienia i dostępu do źródeł informacji, korzystają z usług elektronicznych oferowanych przez biblioteki. Dostęp online do różnych dokumentów oraz biblioteki wirtualne coraz częściej zastępują bezpośredni kontakt z bibliotekarzami, a wypożyczalnie międzybiblioteczne przenoszą się do przestrzeni wirtualnej.

Przypisy:

- [1] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web : <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.
- [2] I. Traore, *Le prêt interbibliothèques en France : faits et chiffres*, Enssib [online], 1984, s. 8 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web : <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/63398-le-pret-interbibliotheques-en-france-faits-et-chiffres-problemes-et-solutions-possibles.pdf>.
- [3] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web : <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>. Tłumaczenie autorki.
- [4] *Strasbourg*. In *Wikipedia* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-24]. Dostępny w World Wild Web: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Strasbourg>.
- [5] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.
- [6] Tamże.
- [7] Tamże.
- [8] Tamże.
- [9] I. Traore, *Le prêt interbibliothèques en France : faits et chiffres*, Enssib [online], 1984, s. 2 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web : <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/63398-le-pret-interbibliotheques-en-france-faits-et-chiffres-problemes-et-solutions-possibles.pdf>.
- [10] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web : <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.
- [11] Zapis w *Karcie Bibliotek*. Tekst *Karty Bibliotek* został zamieszczony w „*Bibliotekarzu*”, 1993 , nr 5, s. 15-18.

[12] I. Traore, *Le prêt interbibliothèques en France : faits et chiffres*, Enssib [online], 1984, s. 2 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/63398-le-pret-interbibliotheques-en-france-faits-et-chiffres-problemes-et-solutions-possibles.pdf>.

[13] Ch. Boukacem, *Du prêt entre bibliothèques à la bibliothèque virtuelle*, Enssib Lyon [online], 2004, s. 29 [dostęp: 2017-09-19]. Dostępny w World Wilde Web: <https://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=674&action=pdf>.

[14] *ABES : Prêt entre bibliothèques PIB et PEB/ Enssib* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-28]. Dostępny w World Wild Web ; <http://www.enssib.fr/content/pret-entre-bibliotheques-pib-et-peb>.

[15] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.

[16] I. Pugacewicz, *Analiza funkcjonowania wybranych sektorów francuskiego bibliotekarstwa uniwersyteckiego na przykładzie Biblioteki Centralnej Uniwersytetu Charles-deGaulle-Lille III*, « Przegląd Biblioteczny », [online], 2008, z. 4 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wild Web : bbc.uw.edu.pl/Content/2745/p2008_4_05.pdf .

[17] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.

[18] W 1537 r. król Francji Franciszk I wydał słynny ordonans z Montpellier wprowadzający obowiązek prawny przekazywania przez wydawców bibliotece królewskiej tzw. egzemplarza obowiązkowego, który był skrupulatnie rejestrowany.

[19] G. Semonous, *Le Catalogue Collectif des Ouvrages Étrangers*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1963, nr 2 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wilde Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1963-02-0079-002>.

[20] Ch. Boukacem, *Du prêt entre bibliothèques à la bibliothèque virtuelle*, Enssib Lyon [online], 2004, s. 65 [dostęp: 2017-09-19]. Dostępny w Woerld Wilde Web: <https://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=674&action=pdf>.

[21] M. Nortier, *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.

- [22] I. Traore, *Le prêt interbibliothèques en France : faits et chiffres*, Enssib [online], 1984, s. 2 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/63398-le-pret-interbibliotheques-en-france-faits-et-chiffres-problemes-et-solutions-possibles.pdf>.
- [23] CNRS - *Présentation* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.cnrs.fr/fr/organisme/histoire.htm>.
- [24] M. Nortier, *Prêt entre bibliothèques (fin)* [online], 1965 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-05-0155-001>.
- [25] J.-P. Accart, « *Documentation* » : *un mot, une histoire, une actualité autour d'un métier* [online], 2006 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wild Web: <http://eprints.rclis.org/8161/1/5205908B.pdf>.
- [26] Ch. Boukacem, *Du prêt entre bibliothèques à la bibliothèque virtuelle*, Enssib Lyon [online], 2004, s. 66 [dostęp: 2017-09-19]. Dostępny w World Wilde Web: <https://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=674&action=pdf>.
- [27] F. Cavalier, *Des CADIST pour quoi faire?*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 2013, nr 1, [dostęp: 2017-09-29]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2013-01-0078-017>.
- [28] *A propos de la fermeture du centre national de prêt-notice - Enssib* [online], 1997 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: www.enssib.fr/.../45317-a-propos-de-la-fermeture-du-centre-natio.
- [29] Ch. Boukacem, *Du prêt entre bibliothèques à la bibliothèque virtuelle*, Enssib Lyon [online], 2004, s. 29 [dostęp: 2017-09-19]. Dostępny w World Wilde Web: <https://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=674&action=pdf>.
- [30] Tamże, s. 26.
- [31] B. Winiarska, *Bibliotekarstwo francuskie na stronach WWW - wybór* [online], 2007 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.ebib.pl/2007/90/a.php?winiarska/>.
- [32] *Prêt entre bibliothèques - PIB et PEB* / Enssib [online], 2014 [dostęp: 2017-09-24]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.enssib.fr/content/pret-entre-bibliotheques-pib-et-peb>.
- [33] *Présentation - Institut de l'Information Scientifique et Technique* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-28]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.inist.fr/?Presentation&lang=fr>.

- [34] E. Klein, *Transformation numérique dans les bibliothèques et les centres de documentation* [online], 2014, s. 105 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: <http://academie-sciences-lettres-toulouse.fr/wp-content/uploads/2017/01/2014-9-E-Klein.pdf>.
- [35] *Consortium unifié des établissements universitaires et de recherché pour l'accès aux publications numériques*. In *Wikipedia* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-29]. Dostępny w World Wild Web: https://fr.wikipedia.org/wiki/Consortium_unifi%C3%A9_des_%C3%A9tablissements_universitaires_et_de_recherche_pour_l%27acc%C3%A8s_aux_publications_num%C3%A9riques.
- [36] E. Klein, *Transformation numérique dans les bibliothèques et les centres de documentation* [online], 2014, s. 105 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: <http://academie-sciences-lettres-toulouse.fr/wp-content/uploads/2017/01/2014-9-E-Klein.pdf>.
- [37] F. Lapèlerie, *Le pêt entre bibliothèques universitaires scientifiques existe-t-il?*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1996, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wilde Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1996-04-0056-007>.
- [38] Direction Générale des Bibliothèques, *L'avenir des catalogues collectifs nationaux : Rapport - n° 2011-0017* [online], 2011, s. 15 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: http://media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/2011/86/1/Rapport.cat-coll.-V-25-11-2011_200861.pdf.
- [39] V. Tesnière, *Patrimoine et bibliothèques en France depuis 1945*, "Bulletin des bibliothèques de France" [online], 2006, nr 5 [dostęp: 2017-09-28]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2006-05-0072-002>.
- [40] B. Racine, *Schéma numérique des bibliothèques* [online], 2009, s. 8 [dostęp: 2017-09-28]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/104000143.pdf>.

Bibliografia:**Strony www:**

[1] *ADBDP – Association des Directeurs des Bibliothèques Departementales de Prêt* [online], 2017 [dostęp: 2017-11-30]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.adbdp.asso.fr/index.php/decouvrir-l-adbdp/qui-sommes-nous>.

[2] *Consortium unifié des établissements universitaires et de recherche pour l'accès aux publications numériques*. In *Wikipedia* [online], 2017 [dostęp: 2017-11-30]. Dostępny w World Wild Web: https://fr.wikipedia.org/wiki/Consortium_unifi%C3%A9_des_%C3%A9tablissements_universitaires_et_de_recherche_pour_l%27acc%C3%A8s_aux_publications_num%C3%A9riques.

[3] *CNRS - Présentation* [online], 2017 [dostęp: 2017-11-20]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.cnrs.fr/fr/organisme/histoire.htm>.

[4] Direction Générale des Bibliothèques, *L'avenir des catalogues collectifs nationaux : Rapport - n° 2011-0017* [online], 2011, s. 15 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: http://media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/2011/86/1/Rapport.cat-coll.-V-25-11-2011_200861.pdf.

[5] *Enssib - A propos de la fermeture du centre national de prêt-notice - Enssib* [online], 1997 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: www.enssib.fr/.../45317-a-propos-de-la-fermeture-du-centre-natio.

[6] *Prêt entre bibliothèques - PIB et PEB / Enssib* [online], 2014 [dostęp: 2017-09-24]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.enssib.fr/content/pret-entre-bibliotheques-pib-et-peb>.

[7] *Présentation - Institut de l'Information Scientifique et Technique* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-28]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.inist.fr/?Presentation&lang=fr>.

[8] *Le réseau des CADIST - COLLEX - CollEx - Persée* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.collex.eu/le-reseau-des-cadist/>.

[9] *Strasbourg*. In *Wikipedia* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-24]. Dostępny w World Wild Web: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Strasbourg>.

Artykuły:

[1] Accart J.-P., «*Documentation*» : *un mot, une histoire, une actualité autour d'un métier* [online], 2006 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wild Web: <http://eprints.rclis.org/8161/1/5205908B.pdf>.

- [2] Boukacem Ch., *Du prêt entre bibliothèques à la bibliothèque virtuelle : une évolution ...*, [online], 2004, s. 26 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: <https://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=674&action=pdf>.
- [3] Cavalier F., *Des CADIST pour quoi faire?*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 2013, nr 1 [dostęp: 2017-0929]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2013-01-0078-017>.
- [4] Klein E., *Transformation numérique dans les bibliothèques et les centres de documentation* [online], 2014, s. 105 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: <http://academie-sciences-lettres-toulouse.fr/wp-content/uploads/2017/01/2014-9-E-Klein.pdf>.
- [5] Krysiak E., *Francuska „Karta Bibliotek”*, „Bibliotekarz”, 1993, nr 5, s. 15-18.
- [6] Lapèlerie F., *Le prêt entre bibliothèques universitaires scientifiques existe-t-il?*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1996, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wilde Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1996-04-0056-007>.
- [7] Lechenaud J.-P., *Bibliothèques Universitaires : le temps des mutations* [online], 2017 [dostęp: 2017-09-27]. Dostępny w World Wild Web: https://www.senat.fr/rap/r98-059/r98-059_mono.html.
- [8] Nortier M., *Le prêt entre bibliothèques en France*, "Bulletin des bibliothèques en France", [online], 1965, nr 4 [dostęp: 2017-09-26]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1965-04-0119-002>.
- [9] Pugacewicz I., *Analiza funkcjonowania wybranych sektorów francuskiego bibliotekarstwa uniwersyteckiego na przykładzie Biblioteki Centralnej Uniwersytetu Charles-de Gaulle-Lille III*, « Przegląd Biblioteczny », [online], 2008, z. 4 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wild Web: bbc.uw.edu.pl/Content/2745/p2008_4_05.pdf.
- [10] Racine B., *Schéma numérique des bibliothèques* [online], 2009, s. 8 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wild Web: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/104000143.pdf>.
- [11] Semonous G., *Le Catalogue Collectif des Ouvrages Étrangers*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 1963, nr 2 [dostęp: 2017-09-25]. Dostępny w World Wilde Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1963-02-0079-002>.

[12] Schöpfel J., *La fouriture d'articles scientifiques : droit, technologie et marché* [online], 2008 [dostęp: 2017-09-29]. Dostępny w World Wild Web : https://archivesic.ccsd.cnrs.fr/.../Terminal_Schopfel_2008_v3.1.do..

[13] Tesnière V., *Patrimoine et bibliothèques en France depuis 1945*, "Bulletin des bibliothèques de France", [online], 2006, nr 5 [dostęp: 2017-09-28]. Dostępny w World Wild Web: <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2006-05-0072-002>

Informacja o autorze

mgr Maria Stachnik - kustosz dyplomowany, pracownik Biblioteki Instytutu Neofilologii - Sekcja Romańska. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie; tel.: 12 662 62 07, e-mail: maria.stachnik@libpost.up.krakow.pl.